

AKŞEHİR'DE GÜDÜK MİNARELİ MESCİD

Yrd. Doç. Dr. Tahsin SAMUR

Arabca'da mescid eğilmek, alınını yere koymak, baş eğmek kısaca secde yapmak anlamına gelen (s c d) kökünden gelmiş olup, ilk inşa edilen mescidin de Arabistan'da "KÜBÂ" olduğu kaynaklarda belirtilmektedir (1).

Selçuklu ve Akşehir Mescidleri hakkında kısa bir bilgi vermek gerekirse, bu yapıların bazı özellikleri ile karşılaşmaktayız.

Genellikle kuzey cephelerinde birer son cemaat yerleri bulunan ve üzerleri kubbe ile örtülü, bazan cephenin bir kenarında birde minaresi olan mütevazi dini ibadet yerleridir. Bu mütevazi görünüşlerine rağmen, Selçuklu dini yapıları, içerisinde gelenek ve özellikleri ile önemli bir yer işgal ederler.

13. yüzyıl başına kadar inen mescidler, mimârlık tarihi yönünden derli toplu olarak doğru ve tam bir şekilde tahlil ve tasnifi yapılmamıştır (2).

Anadolu'da Mescidlerin ilk inşasına Konya ve Akşehir'de başlanmış Beylik ve Osmanlılar zamanında değişik varyasyonlarla devam edilmiştir.

Konya ve Akşehir Mescidleri genelde ortak özelliklere sahip olmakla beraber, konumuz olan Gündük Minareli Mescidin geleneklerin dışında istisnaî bir örnek teşkil eder.

Bütün Selçuklu Mescidlerinde, son cemaat yerlerinin, yanları tamamen kapalı olduğu halde, Gündük Minareli Mescidin son cemaat revakının önü ve yanlarının tamamen açık oluşu, daha sonra inşa edilen câmilerdeki son cemaat yerinin ilk uygulamasını teşkil etmesi bakımından önemlidir.

Akşehir, dini yapılar bakımından zengin bir ilçemizdir. Burada yapılan mescidlerin çoğu I. Alâeddin Keykubad zamanında yapılmıştır. Gündük Minareli Mescid de bunlardan biridir.

Örtü elemanı kubbe doğrudan duvarlara oturtulmuştur. Geçişlerde sivri tromp, yapı elemanı olarak genellikle duvarlarda taş, örtü ve geçişlerde tuğla kullanılmıştır.

Süsleme unsuru olarak cephesi çini ve sırlı tuğla ile bezeli eserin güney-doğu köşesinde birde minaresi bulunmaktadır.

YAPININ TANITILMASI:

Yeri ve Bugünkü Durumu: Selçuk mahallesi ve mescid sokakda bulunan yapının vaktiyle kuzey cephesinde bulunan üç kemer gözlü son cemaat mahalli yıkılmış, bunun yanında bazı tamirler geçiren yapı halen iyi durumda olup, kullanılmaktadır.

Kitabesine göre mescid I. Alâeddin Keykubad zamanında m. 1226 yılında inşa edilmiştir.

MİMÂRİ VE TEZYİNİ ÖZELLİKLERİ: Mescid kare ve kubbeli bir yapıdır. Güney-doğu köşesine bitişik kalın gövdeli ve tek şerefeli bir minaresi vardır. Vaktiyle kuzey cephesi örneğinde bir son cemaat mahalli bulunan eser, basık bir kubbe ile örtülmüştür. (Çizim: 1).

Beden duvarlarının tabanı blok, yukarı kısımları yer, yer tuğlanında kullanıldığı moloz taşlarla örülmüştür. Mescidin daha evvel giriş cephesinin kuzey yüzü olduğu ve burada üç kemer gözlü bir son cemaat yerinin bulunduğu duvarda gömülü kemer ayaklarından anlaşılmaktadır. (Resim: 1).

Cephenin ortasında yukardan aşağı doğru sıralanmış, üç pencere bulunmaktadır. Bunlardan 1.22 m. genişliğinde ve 1m. boyunda olan aşağıdaki açıklığın, vaktiyle son cemaat mahallinden harime açılan esas kapısı olduğu anlaşılmaktadır. Zamanla son cemaat yerinin yıkılması ile aşağısı doldurulan esas girişi, pencereye çevrilmiştir. Bunun üzerinde bir lento ile ayrılan sivri kemerli masif pencere ve cephenin yukarısında dikdörtgen biçiminde harime üç pencere açılmaktadır. Aşağıdaki pencerenin yukarı hizasının her iki tarafında, duvara yerleştirilmiş kenarları profilli kemer ayaklarından birisi düştüğü halde diğerleri halen duvarda gömülü bulunmaktadır.

Derinliği belli olmayan son cemaat yerinin duvardaki kaideler arasında ortaya 2.50, yanlarda 1.90 m. genişliğinde üç kemer gözlü bir cephesi olduğu anlaşılmaktadır (Çizim: 2). Böylece kuzey-güney istikâmetinde yerleştirilmiş yapı son cemaat mahalli ile dikdörtgen bir plân üzerine oturtulmuş olduğu görülmektedir.

Son cemaat yerinin üzeri tonozla örtülü, yan tarafları ise açık olduğu anlaşılmaktadır.

Batı ve Kible cepleri moloz taşlarla örülmüş olduğu halde, duvarların ortasında üçen alınlıklı, boy ve genişlikleri aynı olan, sağır nişlerle taksimatlandırılmıştır (Resim: 2). Ayrıca batı yüzünde harime açılan sivri kemerli ve masif bir pencere yer almaktadır.

Bugün kesin olarak cephe kompozisyonu hakkında fikir sahibi olamadığımız kuzey cephesine karşılık, en çok önem verilen ve halen kullanılan doğu giriş yüzü olduğu görülmektedir.

Doğu Cephesi yarısına kadar büyük blok ve spoliyen taşlarla yapıldığı halde, yukarı kısımları tamamen tuğla ile örülmüştür (Resim: 3) Özellikle kapının sağ üst kenarına yerleştirilen rozet işlemeli taş antik mezar stel parçasını hatırlatmaktadır.

Kapının yukarısında ve iki blok taşla sınırlanmış yatay dikdörtgen biçiminde sathi bir niş görülmektedir. burada vaktiyle iç içe sıralanmış firuze ve sekiz kollu geometrik (3) ve bunları çevreleyen lacivert rengindeki haç biçimli paralel iki şerit çini süslemelerinin izleri görülmektedir. Bu yüzeyi, yukardan altı köşeli ve geometrik formlu firuze ve çinilerle tezyin edilmiş, dar bir şerit çevrelemektedir.

Nişin yukarısında kitabe taşı yer almaktadır.

Kitâbe: Cepheye geliş güzel yerleştirilen taşın bu yüzeyin esas malzemesi olmadığı, nişin kitâbe ölçüsünden çok büyük olması ile dikkâti çekmektedir (Resim: 4). 0.45x0.90 m. ölçüsünde ve som mermerden yapılmış olan kitâbe, kuzey cephesinin yıkılması ile oradan alınarak sonradan kapatılan doğu cephesindeki bir açıklığa yerleştirilmiş olduğu anlaşılmaktadır. Kenarlarının moloz taşlarla örülmesi, bu açıklığın kitâbe için yapılmadığı, buranın vaktiyle bir pencere olduğu düşüncelerini kuvvetlendirmektedir.

Yedi satır halinde dua ibaresi ile başlayan ve Selçuklu sülüsü ile yazılan kitâbenin metni ve okunuşu şöyle:

- 1- Emera bi-imâreti hâze'l-mescidi'l mübarek
- 2- fi-eyyamı devleti's-sultan
- 3- el-Mu'azzam Alé'd-dünya ve'd-din
- 4- Ebû'l-Feth Keykubad bin Keyhüsrev Burhanu Emiri'l mü'minin
- 5- el-abdü'z za'if el-muhtaç ilâ-rahmeti'l-iâhi teâlâ Eminü'd-din el-haç.
- 6- Hasan bin Abdullah el-muh'tesib gafara'l-lahü lehü fi-gurreti cemâdi'l-evvel
- 7- El-vâkı'fi-şuhurı sene erba'a ve işrin ve sittemie kâr-ı Ahmed bin Mesud

Tercümesi:

"Bu mübarek mescidin yapılmasını 624 (1226) yılı aylarında cümadelül-ânın başında Emir'ül'mü'minin burhanı-Fetih babası, din ve dünyanın yücesi büyük sultan ve Keykubad bin Keyhüsrev'in hükümdarlığı günlerinde Yüce Tanrının rahmetine muhtaç, zayıf kul Muhtesip Abdullahzâde Emi'nüddin hacı Hasan Emretmiştir. Tanrı onu yargılasın. Bu Mesutzâde Ahmed'in işidir. "Kitâbenin sonundaki imzanın kitâbeyi yapan veya yazan Mesud oğlu Ahmed olduğu sanılmaktadır.

Kitâbe nişinin sol tarafından minareye kadar uzanan cephe boy ve genişlikleri aynı, sekiz adet üçgen kemerli sağır nişlerle taksimatlandırılmıştır. Vaktiyle bunların içi, sırlı tuğlalarla kaplı olduğu ve daha sonra döküldüğü bildirilmektedir (4).

MİNÂRE: Mescidin güney doğu köşesine bitişik tek şerefeli bir minâre vardır. Kaidesi taş yukarı tuğla ile örülmüştür (Resim: 5). Minare bir kenarı 2.90 m. bir kaide üzerine oturtulmuştur. Bunun üzerine eni 1.23, boyu 2.00 m. olan sekiz yüzeyli pabuç kısmı oturmaktadır.

Kütlenin yüzeyleri 0.72 m. eninde, 1.55 m. boyunda ve 0.10 m. derinliğinde dikdörtgen sekiz pano ile taksimatlandırılmıştır. Bunlardan doğuya bakan yüzeyin içi lacivert ve siyah çinilerle kilim desenlerini hatırlatan iki değişik dekorda tezyin edilmiştir.

Panonun orta kısmına yakın yüzeye, beyaz zemin üzerine işlenmiş iki kuş figürlü çini göze çarpmaktadır. Bunlardan sol taraftaki köşeli yıldızda kanatlarını açmış kuş, yelpazeyi hatırlatan kuyruğu ile, yandan verilmiştir.

Yaprak motifleriyle doldurulmuş köşelerdeki çiniler diğer yüzeylerdeki panolarında aynı şekilde halı ve kilim desenleri ile işlenmiş olduğu kalan izlerden anlaşılmaktadır. Pabuçdan sonra kilit tuğla örgülü kalın silindirik gövdeye geçilmektedir. Daha evvel sırlı tuğla dekorlu olduğu sanılan gövdenin çatı hizasında çini izleri dikkati çekmektedir. Gövdenin yukarısında bileziğin bulunduğu kısım yenilenmiş olmalı ki burada tuğlaların aşağıdaki yüzeylerle renk ve yapı olarak aynı olmadığı dikkati çekmektedir. Bu kısmın yukarısında Akşehir ulu Câmî minaresinde de olduğu gibi, dört sıra kirpi saçaklı kaideye geçilmektedir. Burayı 0.75 m. kalınlığında, 0.92 m. yüksekliğinde otuz mermer pilakadan meydana gelen korkuluk çevirmektedir.

Beş metre yüksekliğindeki petek gövdesi de daire plânlı ve iç kısımdaki seren çekirdeğinin üzerine oturmuştur. Burada 0.40 m. eninde ve 1.60 m. boyunda sivri kemerli güneye açılan bir şerefe kapısı mevcuttur. Bu kısmında yenilendiği tuğlaların renginden anlaşılmaktadır.

Petek üzerine oturan konik ahşap çatı kurşun kaplı bir külah ile örtülüdür. Tepesinde bir Osmanlı alemi yerleştirilmiştir.

Giriş: Minârenin 0.60 m. genişliğinde ve 1.10 m. boyunda doğuya açılan basık bir kapısı vardır. Buradan 0.35 m. çapındaki tuğla çekirdek kısmına girilmektedir. Buna içerden bağlanan 0.64 m. boyundaki merdiven basamakları içte 8-10, dışta 0.23-0.32 m. genişlikte dirler. Basamak yüksekliği ise 0.24-0.26 m. arasında değişmektedir (23). Basamak hizasında, 0.71 x 1.52 m. ölçüsünde üzeri ahşap lentolu kuzeye açılan sonradan kapatılmış bir açıklık dikkati çekmektedir. Bunun mescid çatısına çıkılmak için konulmuş olması düşünülmektedir.

51. basamak hizasında içe doğru genişliyen bir mazgal pençeresi bulunmaktadır. Çekirdek ve basamaklar şerefe seviyesinde nihayet bulmaktadır.

MESCİD GİRİŞİ: Eserin doğu cephesinin kuzey doğu köşesinde 1.55 m. genişliğinde ve 2.55 m. yüksekliğinde kesme taştan yapılmış basık kemerli bir kapısı vardır. Açıklığın yukarisını örten tek parçalı kemer ve sövelerin cephe kadar eski olmadığı ve bunun, XV. yüz yıllarda yenilenmiş, Ulu Cami kuzey giriş kapısı ile bir benzerlik olduğu görülmektedir. Muhtemelen mescidin kuzey cephesindeki son cemaat yeride bu yüz yıllarda yıkılmış olmalıdır.

Kapıdan namaz kılınan mekana girilmektedir.

HARİM: İçten içe, 6.25 x 6.45 m. ölçüsünde ve duvarların yukarı köşelerinde sivri tromplar ve bunların yukarisında yer alan küçük köşelikler yardımı ile meydana gelen 16 kenarlı bir plan üzerine oturtulmuş, sağır bir kubbe ile örtülüdür (Resim: 6). İçi kilit örgü tuğla işçiliği ile örgülü olduğu halde, yüzeyin boyanmasından dolayı, her haangi bir çini veya sırlı tuğla süslemesi görülmektedir. Bunun yanında kubbe merkezinde alıılmış çinili panonun yerine, gelişigüzel örülmüş dolgu dikkati çekmektedir. Bu itibarla kubbenin sonradan bir tamirat geçirdiği düşünülmektedir.

MİHRAP: Yapının kible duvarına oyulmuş 0.60 m. derinliğinde, 1.67 m. genişliğinde ve 2.50 m. yüksekliğinde, nişi kirpi saçaklı bir mihrabı vardır. Duvar yüzeyinde 0.22 m. taşıntı yapan mihrap içi, alıılmış mukarnas yuvalarının yerine dört tuğla sıralı testere dişli bir uygulama ile yapılmış isede, mihrabın mescid kadar eski olmadığı düşünülmektedir (Resim: 7).

ÖRTÜ: Mescid duvarlarının yukarı kısımları, 1964-65 yılında yapılan bir onarım esnasında bir metre kadar moloz taş duvarla yükseltilerek, kubbe kiremit çatı altına alınmıştır.

DEĞERLENDİRME: Bugün mevcut olmayan son cemaat mahalli, ilçede dönemin diğer mescidlerinden farklı bir özellik gösterir. Kuzey duvarındaki kemer kaidelerinin bulunması ve bu cephede duvar izlerine raslanmaması mahallin yan taraflarının açık olduğuna işaret etmektedir. Bu haliyle ilçedeki Kileci mescidi ile mukayese edilebilir. Doğu cephesinden içeri açılan kapı, Ulu Camiinin, 15. yüz yılda yenilenen kuzey giriş kapısı ile bir benzerlik göstermektedir.

Cephe, ilçede altun kalem, Ferruḡşah ve Konya'da Beyhekim mescidlerinde olduğu gibi, tuğla ve çini örgülüdür. Ayrıca üç cephesi üçgen alınlıklı nişlerle taksimatlandırılmış tek örnektir.

Akşehir'deki Taş Medrese mescidi, Konya Hoca Hasan ve İnce Minareli medrese mescidinin minaresi solda, Sırçalıda sağda olduğu halde, burada güney doğu köşesine yerleştirilmiştir. Yapı ile bir organik bağı bulunmayan bu minarenin sonradan yapıldığı mümkün görülmektedir. Ayrıca sekizgen pabucun doğu yüzündeki nişlerden birine yerleştirilen kuşlu çinilerde başka bir yerden -belkide bir saraydan- getirilmiş olmalıdır.

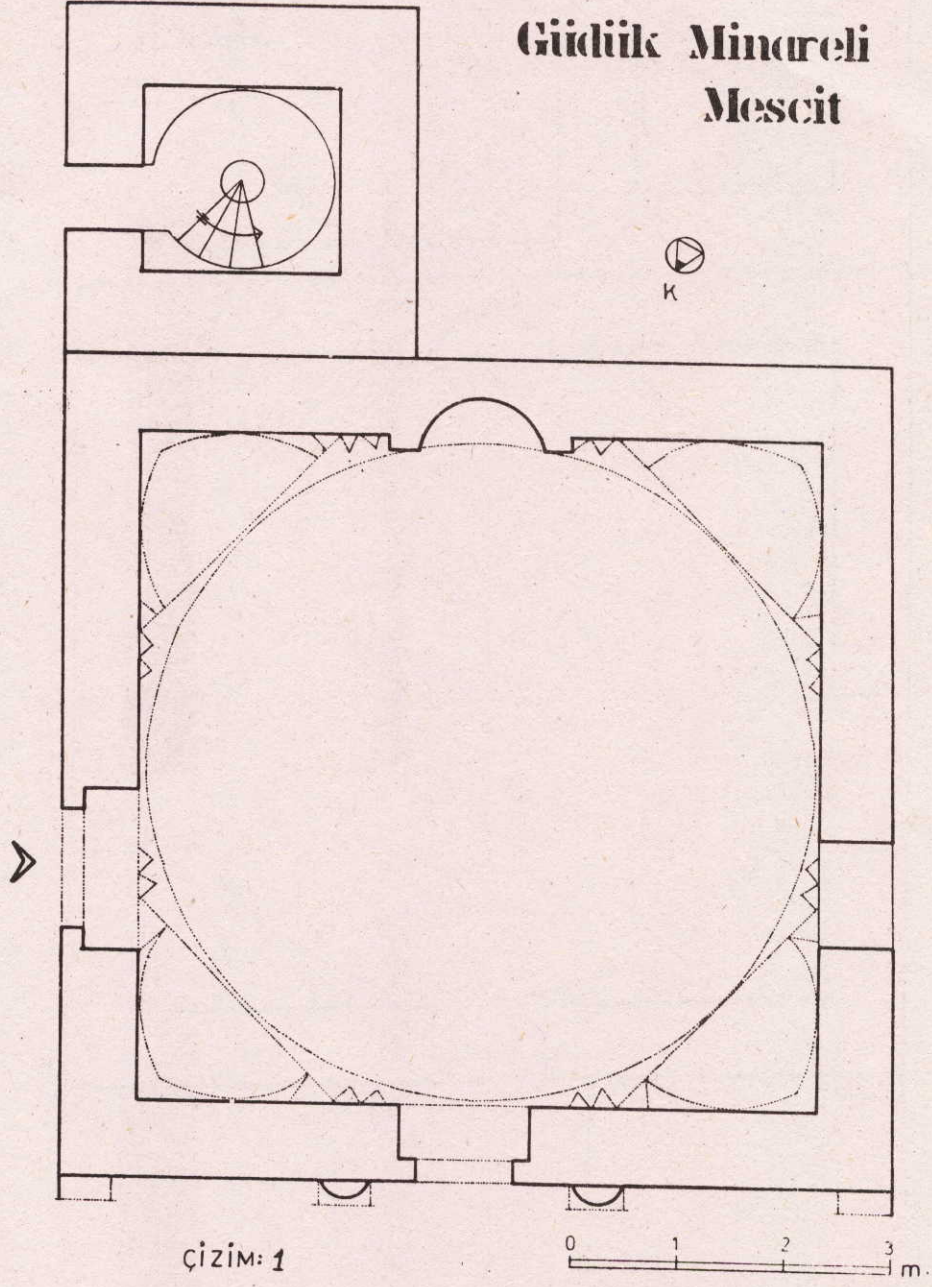
DİPNOTLAR

- * S. Ü. Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi
- 1) İslâm Ansiklopedisi, Cilt: 8, sayfa: 1-6.
- 2) Bazı araştırmacılar Anadolu Selçuklu dönemi mescitleri fonksiyonlarına göre Türbe-mescid ve sadece mescid olarak iki gurupta değerlendirmektedir. (S.Dilaver, Anadolu'daki tek kubbeli Selçuklu mescitlerinin mimarlık tarihi yönünden önemi "Sanat Tarihi Yıllığı, cilt: IV, İstanbul-1970, sayfa: 19. Başka bir gruplandırılmada ise, önce üzeri kubbe ile örtülü kübik yapılar, ikincisi: Önünde dehliz, son cemaat mahalli (giriş mekanı), üçüncü ise giriş bölümünde, revak, zaviye gibi hacimleri olan yapılar olarak değerlendirilmektedir. (Y. Önge: S.Ü. I. Milli Selçuklu kültürü ve medeniyeti semineri, 20-21 Mayıs -Konya-1991)
- 3) Burada ve Seyid Mahmed Hayrani Türbesinde duvara gömülü yıldız ve haç biçimli çinilerin bir tamir esnasında yerleştirilmiş olduğu düşünülmektedir (T.Samur: Akşehir'deki Türk Mimari eserleri, S.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü basılmamış Doktora tezi, sayfa: 29-33, Konya-1990) Ayrıca Taş Medreseye yakın bir saray altı mahallinde Sahip Ataya ait bir sarayın varlığına işaret edilmektedir. (Ş.Yetkin, Anadolu'da Türk Çini sanatının gelişmesi, İstanbul-1972, sayfa: 61)
- 4) Aslanapa, O., Türk Sanatı, I-II, İstanbul-1984, sayfa: 71

KAYNAKLAR:

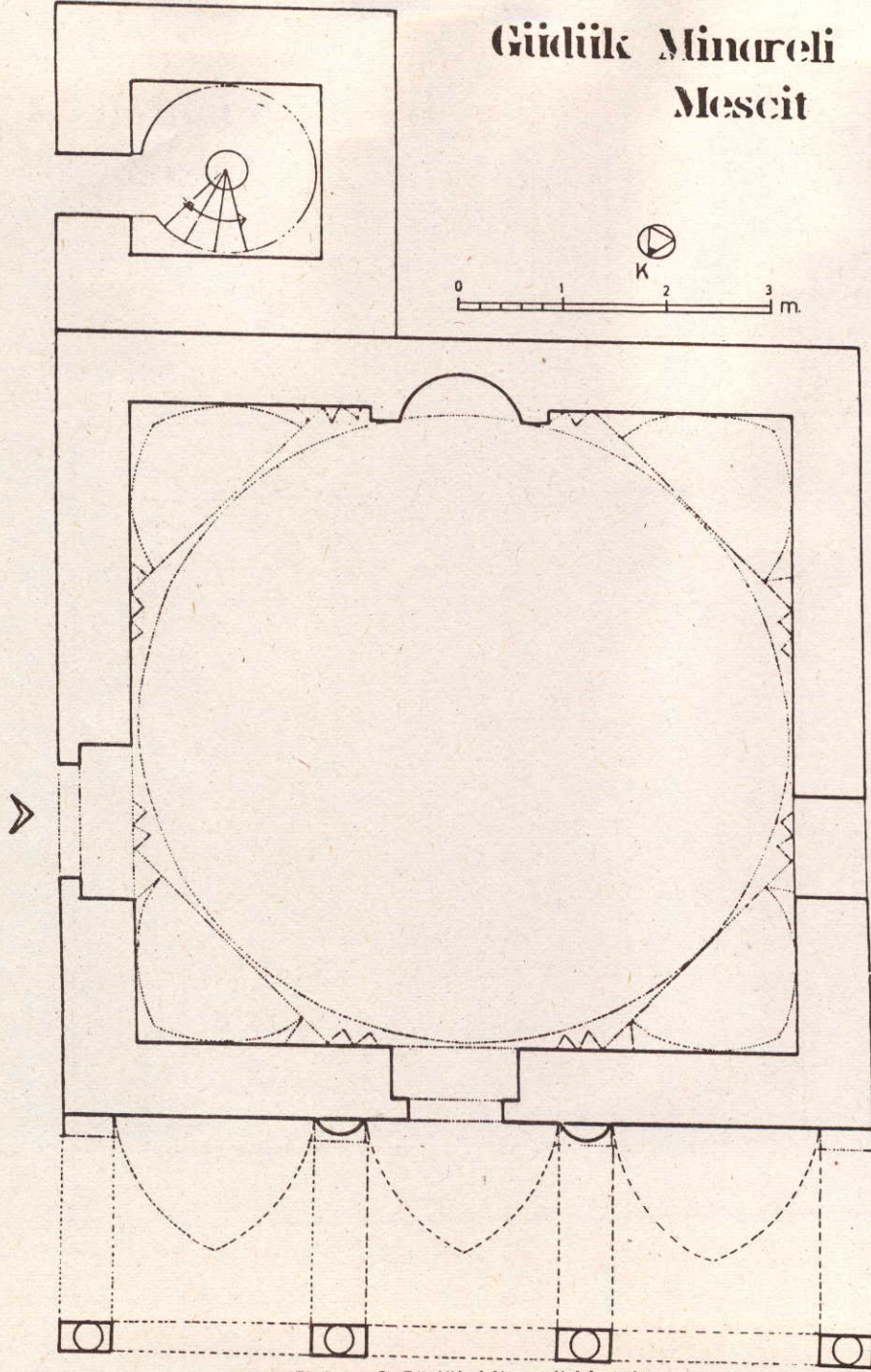
- 1- Cavit, M. Akşehir kitabeleri ve tetkikleri, Muğla- 1934.
- 2- Dilaver, S., Anadolu'daki Tek Kubbeli Mescitlerinin Mimarlık tarihi yönünden önemi, Sanat Tarihi Yıllığı, Cilt: IV, İstanbul-1970 sayfa: 17-26.
- 3- Katioğulu, M., 13. yüz yıl Konyasın'da bir cami gurubunun, tip ve "son cemaat yeri" Türk Etnoğrafya Dergisi, sayı: 9, Ankara-1966 sayfa: 81-89.
- 4- Konyalı, İ.H., Nasreddin Hocanın Şehri Akşehir (tarihi turistik kılavuzu), İstanbul-1945.
- 5- Meinecke, M., Fayence dekorationen Seldschukischer Sakralbauten in Kleinasien, II, Tubingen-1970.
- 6- Meriç, R.M., "Anadolu Türk Tarihi vesikalari: Akşehir, Türbe ve mezarları" Türkiyat Mecmuası, cilt: V, İstanbul-1936.
- 7- Samur, T., Akşehir'deki Türk Mimari Eserleri, S.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü basılmamış doktora tezi, Konya-1990.

Güdük Minareli Mescit

Çizim - 1 Güdük Minareli Mescit

Güdük Minareli Mescit

Çizim - 2 Güdük Minareli Mescit

Resim - 1 Kuzey Cephesi

Resim - 2 Batı Yüzü

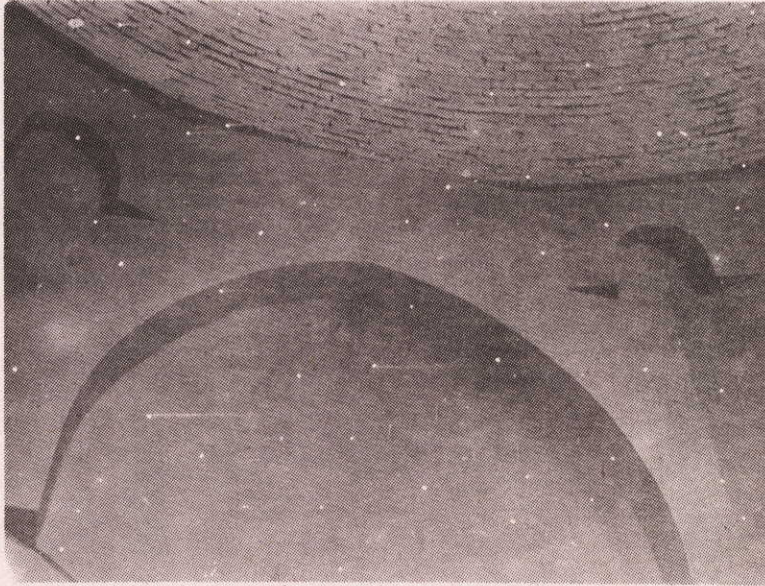
Resim - 3 Doğu Cephesi

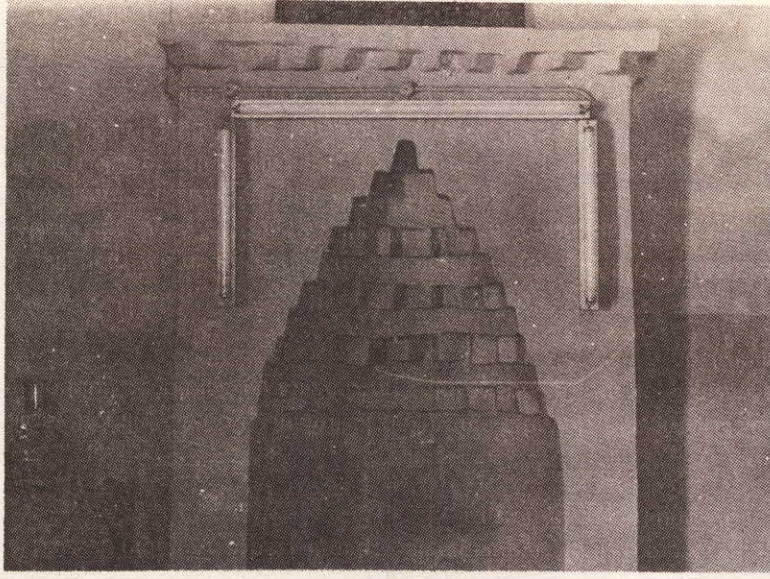
Resim - 4 Kitabe

Resim - 5 Minare

Resim - 6 Kubbe ve Köşe Trompu

Resim - 7 Mihrap